

избр 3953

67

1

XIII

~~КЊИЖНИЦА~~

МОЈ ПРИЈАТЕЉ ТОНИСЛАВ МАЛВАСИЈА

приповедака Ника Бартуловића

роман

Добро је погодио Маларме кад је написао: „Све постоји да би напослетку дало једну књигу“. Сплићанин Малвасија то потпуно потврђује, јер, до Бартуловићеве књиге о њему, слабо је чему ваљао и за себе и за друштво. Био је то човек дубоко порочан у смислу сексуалних потреба и задовољавања, и то је развратило сву његову грађанску егзистенцију, за коју је нормалним делом свога бића имао доста смисла, и, ако не баш квалитета, а оно интерпретационих вештина. Живело је у том Малвасији и неко анонимно биће, које је знало шта је понос и став, које је бистром главом правилно судило о многим стварима, а снажном и дрском вољом подржавало ту бистру главу у акцији. Отуда, уз порок, два особита обележја Малвасијина: врста јунаштва да сме да живи са самога себе, и, с друге стране, нека симпатична уметност да поред свих чуда и покора ипак не испадне сасвим из грађанског реда. Опасан у страсти, комичан у разноразним авантурама са слушкињама и госпојама, врло вешт и готов да у мушком друштву критичан, па безмало и уметнички, иако једним развраћеном сочним стилом, прича своје пустиловине — скандалозни Малвасија је оставао човечан, и спадао међу људе.

Тога Малвасију само нам је Бартуловић могао дати. И штета је што је извесне раније објављене делове тога јаког романа сасвим изоставио, место да их је свега неколико пута провео кроз шибе литерарне ортодоксије, и онда вратио на место. Бартуловић човек носи у себи једно очишћено људско и благо расположење за све што је човек, и носи једну готово потресну готовост да се подружи са човеком без разлике, да основи човека и види на какве се све начине живи, да се бар нашали с човеком ако му друго људско добро не може учинити. Ту исту особину има и Бартуловић приповедач. У шареном свету његових јунака и фигура ја мислим да нема никога ко би могао не волети свога аутора. Уверен сам да и Малвасија воли свога писца, иако је тај писац подобро истресао над њим све што је о њему знао и с њим доживео. Бартуловић је мене први навео да и то мерило узмем у обзир и да се руководим њиме при оциени. Научила сам осетити да и књига воли свога писца.

Како наслов књиге одаје, Малвасија је рађен двојако: кроз причу, и кроз врсту дневника ауторова из доба политичког

Lna

тамновања наших свесних омладинаца у време Србијина окршаја с Аустријом. Рађен је дакле Малвасија као проблем живота кроз ковелу, и као човек кроз медитације Бартуловићеве над својим бившим другом из тамнице, који, наравно, није робијао због политике. Та се два поступка одијењују, а прогресивно се развија скандалозна фигура Малвасијина, анонимно биће Малвасијино, и став према њему његова повременог сапутника и потоњег писца. Пред крај књиге губимо из вида Малвасију на једном непровереном податку о завршној његовој егзистенцији, и видимо писца у медитацији над загонетком човека који увек крије у себи низ разних људи, који сам стоји пред загонетком своје крви, који, страшно оштећен у моралној симетрији својој, баш тиме некако чудно регулише гордости осталих, тобоже морално симетричних бића. Бартуловић нам право из душе и сећања каже да се срамоти и горко каје што је некада, као уредник листа, са охолостију писао о Малвасији као ломброзовском типу и шљаму, не слутећи да га чека искуство о читавом низу људи и у Малвасији. „Да је било тачно оно што сам писао у својој уобразиљности, замислите какво бих страшило добио био за друга...”

И у овом омањем роману имамо типичног, оригиналног Бартуловића, са његовим темпераментом густим од живота, са завидном бравуром да, неизменично, даје емотивност адаптирану интелигенцији, и интелигенцију адаптирану емотивности, са његовом јасном вером да ватра прави литературу а не литература ватру. Али у овој последњој инверсној игри термина има такозвано „порочно место”, оно које имају све те инверсне игре речи које су у ствари заблуда интелектуалаца. Класична литература се тога чувала. Кад се каже: ватра прави литературу, и метије тачка, све је у реду. Истина је да ватра човечје душе или темпераменту ¹¹ *шта* ~~продукује~~ уметност. Али кад се такорећи прстима изврну поставка и резултат, и онда механички изврне и однос, добили смо „порочност”. Јер, није истина да литература не прави ватру, него је истина да литература прави ватру, само то више није ватра човечје душе и темперамента, него ватра светске душе, битног уметничког елемента. Ватра човечје душе, као све жеље, снови и страсти у човеку, некохерentan је елемент. Ватра светске душе, ватра космоса, ватра уметности и генија, кохерentan је елемент. Она прва ватра замеће литературу и уметност уопште, ову другу ватру издаје из себе литература, уметност, — генијалност уопште.

У темпераменту Бартуловићеву има драгоцене ватре. У том зрелом, крепком, интелектуално врло израђеном Бартуловићу има, и имаће до гроба једна дечачка заљубљеност у све непознато и ново и друкчије на позорици живота. Бартуловић иде као омађијан за „типом” и авантуром, и просто је срећан да преприча шта све драги Бог има на овој земљи. То чини да су сцене и у овој књизи Бартуловићевеј рапидне и крцато пуне. Од тог ватреног темперамента долази Бартуловићева усмено ритмована дијекција, и његове специфичне, усмене и говорне инвације у стилу, која

тексту његову дају конверсациону драж. Али истим тим путем иде и невоља: Бартуловић нема у довољној мери стрпљење писца; он понекад и сувише заборавља да књигу пише. Непогрешно је пронашао Малвасију као литературе достојан тип, као човека који је имао храбрости да окреће леђа ритму вечних закона по којима се живи, али после није имао стрпљење писца да литерарно, у пројекцији покаже и оне Малвасији невидљиве петље у које судбина полако стеже свако биће које се баца у један сувише арбитран начин егзистенције. Видимо и чујемо живот једног врло занимљивог и сложеног човека, али не видимо, горе над њим, физиогномију судбине као времена, око чудно неминовно помицање ситуација које збуњује сваку ребељују људског живота. Чујемо чудо: да је пусти Малвасија, убојица и убица, најзад се оженио и стекао двоје деце и очинске врлине. Али не видимо, тамо горе, ватрена слова литературе која причају како се десило да су ~~они~~ ^{они} ~~разлупани~~ комади живота које је Малвасија просто бацао преко рамена, како се они сами собом исцељивали и састављали. Не видимо физиогномију закона по којем нешто увек надмаша, суперира човечје каприсе и злочине. Бартуловић не истраје до краја петог чина литературе, кад се високо над животом појави кохерентна, мирна ватра уметности као отсјај човекове ватре која се при стварању истрошња.

Та охолност умањује чисто артистички квалитет Бартуловићеве прозе. Али и тај недостатак праћен је код Бартуловића неким шармом. Кад боље погледате како је и зашто дошло до неких литерарних пропуштања, ви видите да писац, због оног нечег благо човечног у себи, просто не поставља својим јунацима и грешницима довољно питања. Жиао му је да их плаши, и прекида у замаку, или буди из срећне илузије и тера из животне комедије. Свега једаред, као уредник новина, потерао је човека попреко и унакрст, али, чули смо, горко се раскајао због тога. Мераклија на реалистичну сцену, на пуну чашу живота, на оригиналну, вруће истурену реч, Бартуловић прича, и исприча, док врши емоционални капацитет у њему и његову јунаку, и он не може другачије него тако, „да Бог“, како би он сам рекао. Дај људе и гужву, дај кураж живота, дај обиље веза и односа, дај сто минута у сат док траје оно што вреди приче, дај свакој слави још и прислужак, а литерарна педантерија то је егоизам, а егоист није за приповедача.

Зна се из живота и књижевности да људи дотерују до важности, па и до знаменитости, с памећу и с непамећу, с врлинама и с пороцима. У херају увек има и порок, у таленту увек има моћ узбуђивости у којој недостаје осећање. Малвасија је то овако казао својим језиком: „Човек ти је чудна машинерија... има у њој ствари да прсте облизујеш од сладости, и таквих да мораш и нос да зачепиш од сирада.“ На почетку свога, да кажемо јавног рада, Малвасија је био врста, рекли бисмо, надахнутог ципелара; али је брзо разметнуо своју отмену клиентелу и добру зараду. Како и да не остави шио, кад је то био, као ваљда ниједан шустер на савету,

човек леп, стасит, гиздав, бистар, вештак на речи, дрзак мушјак, разблудно незаситни љубавник, управо потрошач жена сваке врсте, а најпре оних најгоре врсте са којима је блуднично кроз садизам. Тим путем, некако према стиху Оскара Вајлда, Малвасија је једног дана „убио оно што је највише волео“, убио је Марјету пред судијама у судници, зато што га је вређала, доспео у тамницу, и тамо нашао оне којима је заједно са судијама претио што се усуђују називати Марјету проститутком, а међу тим књижевницима и новинарима и „свог пријатеља Нику“, кога је одиста пријатељски заволео.

Није лако из Бартуловићева органски сливеденог Малвасије добити рентгенографију аналитички виђеног Малвасије. Али кад се то најзад добије, излази овакав однос између интелектуалаца и рудиментарног бића Малвасијина. Књижевници и новинари били су људи који верују у оно што мисле и кажу, док је Малвасија веровао само у оно што изврши. Ту тезу, или антитезу, није Бартуловић нигде истакао апстрактно или генералисано, али она се ипак ишчитава из његова романа, и још се летимично осети и прста усменој уздаха пишчева: „Да, да, људи који верују у оно што мисле и кажу, то су људи који имају такозвана душевна стања, а људи који имају душевна стања, то су људи који могу бити, и јесу често несрећни. Малвасија међутим није никада имао оно што се зове душевно стање, и никада није био несрећан.“ Наравно, као увек, чим изведете неку поставку, одмах је ту компликација. Тај човек без душевних стања, тај прави робијаш, умео је бити дубоко увеређен и поинижен. Али увреде он није примао као капи отрова у срце, него као ударац по образу, и смеђа би реаговао актом. Малвасија је тим специфичним начином осећао на себи и увреде које су погађале његове тамничке другове, и реаговао је и за њих брзим, смелим и увек добро прорачунатим актом. Акт се у Малвасији никада није мртав рађао. Могао је Малвасија све што је захтео, и све што му је требало, за њега или за друге. Могао је задовољно да живи сам, могао да живи у заједници, могао брзо да прелази у крајње супротне облике живота. Сплит или тамница, или самица и глад, свеједно, под условом да остане независан, непослушан, али увек поносно готов да узме сву одговорност за оно што је хтео. Бартуловић је кроз читав низ сцена и ситуација приказао тај чудан људски понос који није душевно стање, није морал, није навика, није никаква реторика, него је просто нагон међу нагонима. По нагону, и са муњевитим реакцијама чувао је Малвасија понос према женама и тамничким стражарима, начином материјалним и чињеничким, а према интелектуалцима начином диалектичким са једном ђаволски дрском развраћеном памету и језиком. Ти разни планови живота, и победе, чинили су врсту богатства у Малвасијину животу, и он је тога био свестан, и читавом саријом поносних поза савлађивао осетљивост у себи, и неговао безболан живот, а иначе, у акцији, са истим се уживањем тукао, или шететски надмудривао, или, са интелектуалцима, врло занимљиво

препирао о страстима, о ломбрововском типу, о песницима Прерадовићу и Косору.

Бартуловић је, казали смо, мајстор за крцате пукоће, вешт да ваздан малих проблема направи на један главни — у овом случају календоскопско преслагање једне уствари рудиментарне и болесне природе — и да све то озари неком тужном драгошћу овога света. Бартуловићев текстови читају се, стога, одједаред и без замора. Али је питање да ли тај тако непрекинути и неодољиви лив причања, запажања и сликања може да испуни све посебне услове писане литературе. Литература, рекли бисмо, мора делимично и притезати и замарати читаоца. Литература је премис и дизање живота, а то без труда и стрпљења не може постизати ни писац ни читалац. Литература допушта случају или типу сву животну и чињеничку бруталност, али кад тад мора све то стегнути у једну вишу доминацију, мора искуства транспоновати, претварати их у чисту свест. Истина је да чињенице хране догађања, али чињенице морају имати једно литерарно продужење до извесних криза у писцу самом, од којих криза произлазе симболи, значења општих вредности, ватрени знаци светске душе. Непосредна стварност се мора дизати у слике горњег света, литература мора дати пројекције и подземне и надземне. Овакве литерарне екскурзије нису увек довољно забавне, али оне дају и мотивима приче и стилу вишу вредност. У органско, које је Бартуловићу тако драго, мора да се уноси и организовано.

Бартуловић има скупих и ретко оригиналних особина приповедача. Искрен је на најсимпатичнији начин доброга човека, литерарни стил му се родио из живе речи којом се увек борио за правду, лепоту и хармонију, приповедач је постао из вреле љубави, наивне и зналачке истовремено, за све што живи. Али тим путем, без довољног контролног стрпљења писца, дешава се да Бартуловић причу своју доста издашио пуни својим личним полетом, личним лиризмом, личним полемизмом, како кад. То је она Бартуловићева ватра, због које га људи слушају без предаха кад говори, па и читају без предаха. Али литература се мора читати и са предасима! Писац се не сме приносити на жртву читаоцима, напротив, мора од читаоца тражити жртву ради оног трећег што је ван њих, и далеко од њих над њима обојима. Свеједно ко је јунак романа и приче, неко узвишен, или Малвасија, из центра јунака мора излазити један апстрактни задатак којем служе и писац и читалац. Али Бартуловић воли човека, и зато топло воли и читаоца и јунака и не мари доста за пројекције литературе. Међутим, мора се марити. Јер, оне горње и последње ватре држе све записано, пошто ~~и~~ доња, жива ватра човекове душе и темперамента ућумурила давно. Карактеристично је да класична литература нема прича и романа, а има, кроз лирику, трагедију, биографију и историју, све човечно, сачувано ватрама литературе, ватрама светске душе. Мени се чини да би Бартуловић једним махом самовладао много, кад би само са више литерарног стрпљења пречи-

и се

тавао оне своје нервозно брзе и нагло поентиране реченице, или, на другом крају, оне своје сувише одужене реченице које са самозадовољством пише приповедач унапред уверен да се слуша. Бартуловић је пуи укрштања усмених и писмених елемената стварања. Где потегнете један конач, излазе три краја. Бартуловић је у мени први пут кренуо размишљање о извесном антагонизму између писца и приповедача, о појави да је прича много столећа живела само као светска легенда или усмена народна приповетка... Али, поводом Малвасије, доста је речено.

ИСИДОРА СЕКУЛИЋ

ПОЛИТИЧКИ ПРЕГЛЕД

РАЗВИТАК ПРИЈАТЕЉСКИХ ОДНОСА ИЗМЕЂУ СОВЈЕТСКЕ РУСИЈЕ И ТУРСКЕ

Односе руско-турске одређивао је пуне две стотине година спор око пролаза кроз Дарданеле. Од уговора о миру 1702 до данас тај је пролаз био предмет неких двадесет и пет разних међународних решења, која су час појачавала час слабила турску власт над њима. Све те уредбе биле су последица великих крвавих разрачунавања између Русије и Турске, у које су се стално уплитале и друге државе. Дешавало се чак да је Турска тражила, као за време похода Наполеонових, помоћ у Русији против западних сила. Али је увек и брзо непријатељство између Русије и Турске преовлађивало над свим другим међународним односима тих земаља. Сукоби око Дарданела захватили су редовно и западне силе, али су и спорови на западу одређивали увек став тих сила у односу према Русији и Турској. Борба око Дарданела узимала је све више значај једног европског спора. Уколико јаче што је Русија ту своју животну потребу, да осигура пролаз кроз Дарданеле, покривала у току та два века жељом за ослобођењем словенске браће. Тиме је она појачавала отпорност словенског живота не само у Турској већ и у другим земљама где их је било. Све то стварало је непријатељско расположење према подухватима Русије у правцу Дарданела, али све то имало је за последицу и све јачу зависност Турске од појединих европских сила, које су се својим ставом истицале у њену одбрану.

Доласком Совјета на управу у Москви те вековне тежње Русије, да се дохвати Дарданела, нису могле ишчезнути. Оне су биле и остале су последица њеног географског положаја, последица оне њене затворености, која се опире сваком привредном напретку. Огромна просторија на којој живи преко 170 милиона људи, ли-